

Соколёнок

1/2017

январь – февраль

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

2017 - Дагыстанда Каспий денгизни йылы

Телевидениени «Россия» каналы пагъмулу яшланы чакъырып уллу конкурс оьтгерди. Шо конкурсга гъар тюрлю ерлерден 5 йылындан башлап 15 йыл битмеген яшлар ортакъчылыкъ этди. Яшлар бийип, йырлап ва башга тюрлю гъонерлерин гьрсетдилер.

Декабрь айда оьтгерилген конкурсда оьзюне алты йыл болагъан къумукъ яш Марат Акавутдинов де ортакъчылыкъ этди.

Марат Елизавета Цымбалюк булан бальный бийивню бек уста бийиди. Залда олтургъан халкъны ва жюрини ортакъчыларын тамашага къалдырды.

Марат Акавутдинов ДР-ны халкъ артисти, Къумукъ театрда ишлейген Имамутдин Акавовну уланыны уланы. Марат бийивлерден эки керен Россияны чемпиону болгъан. Маратны ата-анасы да латин-америка бийивлер оьтгерилеген чемпионатларда ортакъчылыкъ этгенлер. 2003 йыл бальный бийивлерден дюньяны чемпиону болгъанлар.

«Къарчыгъа» журналны бары да охувчулары Маратны уллу уьстюнлюгю булан къутлай.

Марат, гележек яшавунгда сагъа уллу оьрлюклеге етишме насип болсун!

Сурадда: Марат Акавутдинов, Елизавета Цымбалюк.

Тенглешдирмек
-АНГЛАВНУ
ГЕНГЛЕШАДИРМЕК

АТКЪАЙ,
ДАГЪЫСТАННЫ
ХАЛКЪ ШАИРИ

*Охувгуглагъа да, охувгуглагъа
да ортакъ масъала*

Къумукъ тилден табаман
Арап тилни дуvasын,
Орус тилден сеземен
Къумукъ сёзню маънасын,

Уллу тил кёп тиллени
Сёзлерини хазнасы.
Сёзлер алышынса да,
Тас болмайгъан чоргъасы.

Не тилден экен «деньги?»
Бир зат бир затны тенги.
Не сёз десенг «гонорар»,
Анабашы «гён алар».

«Товар» деген «тувардыр»,
Изле, кёп сёзлер бардыр.
Лошадъ, болма тамаша,
Къумукъ сёз «ат, алаша».

Ариякълар «ёммакъ» дей,
Бери якълар «юммакъ» дей.
Чыкъгъан ерин билдирме,
Экисин де къоймакъдыр.

Тилни бай этмек учун
Чокъунмакъдыр, оймакъдыр.
Конфетагъа «кампет» деп,
Бал татытып айтайыкъ.

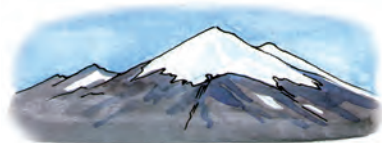
Ракетагъа «ракет» деп,
Анвар ёлгъа къайтайыкъ:
«Ракет, ракет –
Кёкге гъарекет»...

Уланы «ракета» дей,
Атасы буса «ракет».
Къумукъча къысгъа айтса,
Гъона одур берекет.

Арендагъа «арент» деп
Кёпден айтгъан аталар.
Орусчасы самовар,
Къумукъча яз «сумавар».

Почтагъа поч деп къойгъан.
О ёлда не хата бар?
Тенглешдирсе, яшлар да
Яхшы билме эс табар.

Кровать «карават» болсун,
Тилизип алаMAT болсун.
Таза къумукъ сёз йимик,
Язылыву шат болсун.
Кёп узатмай токътайман,
Ата ёлну макътайман.

АТАЛАНЫ
УЛЛУ, УЛЛУ
УМУТЛАРЫ

БАЙРАМ КАГЪЫЗ

Къызым, къызым, къыз гесек,
Ачувланса – буз гесек,
Ачувундан ачылса,
Тишлери акъ туз гесек.

Туз тюгюл хари – шекер,
Эринлери – солакъ бал.
Октябр байрам гюнде
«Дуй, дуй» кюйге бийип ал.

Къызым мени Изольда,
Изольда тюгюл Заза,
Бу байрам гюн Зазагъа
Салам, гюмюшдей таза!

Кагъызгъа къол салагъан:
Маскевдеги Айгъази,
Ногъайдагъы Ирази,
Мадинасы, Дадайы
Бары Зазадан рази.

Солтанбек Солтанбеков

Гъайлек Иль

Юхлай, гъатта тереклер,
Эртетурма гереклер.
Бёлей, бёлелей, балам,
Юхлап къал, яшыл талам.

Гёзлеримни нюрюсен,
Юрегимни гюлюсен,
Гечелерде гюндюзюм,
Бийик кёкде юлдузум,
Тек гъали де кёсесен,
Юхлап къалсанг, обьесен.
Бёлей-бёлей, балкюмес,
Сагъа гелген гъёкюнемес.

Юхла, яшым, къоччагъым,
От янагъан очагъым,
Терезеге ел ура,
Гирип гелмеге тура.

Уъстюнгню ачма, вёре,
Гёзюн юмса, тюш гёре.
Бёлей-бёлей, бёлелей,
Юхлап къал чы сен, бебей.

Ай мангалай, акъ бала,
Юхлап къалсанг не бола.
Атайынг да хоруллай,
Бишейинг де мырыллай.

Солтанбек
Солтанбеков

Сыралы санавлар

Сиз билемисиз, Ер юзюню дёрт яны бар:
Гюнчыгъыш, Темиркъязыкъ, Къыбла, ва
Гюнбатыш.

Йылны табияты дёртге бёлуне: гюз,
къыш, яз, яй.

Бир гече бир гюнню (сутканы) дёрт вакъ-
тиси бола: эртен, гюндюз, ахшам, гече.

Гъар айда орта гьисапда дёрт жума бола.

Арышлагъа бир къадав орта чомача, гич-
чи чомача булан бегилген. Огюз арбаны
боюнсасыны дёрт чомачасы бола: экиси —
ич чомачалар, экиси — ягъа чомачалар.

Адамны оьмюрю дёртге бёлуне: яш
чагъы, жагъил вакътиси, камил болгъан —
гъакъылбалыкъ болгъан (бишген) заманы,
къартлыгъы.

*Юз эллий мисаллы Маликаны хаба-
рындан.*

Къыз: — Бютюн дюньягъа нече гиши па-
дишагъ болду?

Алим: — Дёрт гиши болду: экиси — бусур-
ман, оланы да бириси — Сулейман, экинчиси
— Зулкъарнай. Экиси бусурман болмагъан.
Оланы да бириси — Намуз, бири — Шадат.

Къыз: — Нече къушну оьлтюрсе, гюнагъ
бола?

Алим: — Дёрт къушну оьлтюрсе, гюнагъ
бола: гёк къаргъаны, къарлыгъачны, гю-
кюкню, ябалакъны.

Адам дёрт зат булан ругълу (гючлю): има-
ны, умуту, сюювю, сынаву, гъакъылы бу-
лан.

***

Къысгъача айтгъанда, табиятны ва жа-
мият яшавну дёрт яны бар.

Тек, шону себеплери (сырлары) гъалиге
ачыкъ тюгюл.

Биналар дёртгюл, столлар — дёртгюл,
караватлар, диванлар да, дагъы да шолай
хыйлы затлар — дёртгюл — дёртмююш бо-
лагъаны да ажайып тюгюлмю?!

Садрутдин Загъиров

(Зайналбекни уланы Садрутдинге)

Юрегиме сююнчлерим саларым.
Умутларым сени булан боларым.
Шо сендеги эркекликден къуванып,
Аркъам таяп, рагъат тыныш аларым.

Мени гиччи алтын тобум, улагъым.
Ярыкъ юзюнг гёрме суймей къараны.
Сувсабымны ял этежек булагъым,
Татли сёзюнг сав этеген яраны.

Бийий бусанг чартлатасан араны.
Авазынг да къонгуравлу тамаша.
Айырасан гъазир акъны-къараны,
Шо хасият эргишиге кыйыша.

Къумукъ элни туман басса булутлу,
Болажагъым чабывланы башында,
Мен орнумну сен тутар деп умутлум,
Гёремен мен алданокъ шу яшынгда.

Сен кютерсен намусланы авурун
Эшитгенлер тамашагъа къарардай
Миллетингни гётерирсен авурун
Къумукъ тюзде атынг эсде къалардай.

Къышны ичинде язбаш

Наобитолло
Маяв амматов

Къышны ичинде язбаш...
Гёргенмисиз сиз, яшлар?
Алтын гюн учгунлардан
Сююне аркъа башлар.

Бу бек гёзел гёрюнюш –
Къышны ичинде язбаш.
Гёк отлу болмаса да,
Ажайып гёзел «Ташбаш».

Йылы ел де йымышакъ,
Къурчлукъ сала юреке.
Жымчыкълар къуванмакъдан
Къычыралар терекде.

Къаргъалар ёкъ, гёрюнмей.
Кюстюнедир ярларда...
Къыш гетген деп турадыр,
Таймай сувукъ акъ къардан...

Къышны ичинде язбаш...
Къайдан гелгенсен, къайдан?
Бир аламаты болуп
Табиатны бу гъайран...

ТОН ВА ТАПАНЧА КЪАЗИЯВ Али

Шариф
Навовериев

АЙТГЪАН ХАБАР

Мени яш заманымда айда Эндирейге муцалавуллу бир яш къонакълай гелген эди. Эки-уьч йыллар менден уллу болгъан буса ярай. Ону эки атылагъан чалмюк тапанчасы бар эди. Тапанча дегенде тапанчамы, лымлым йыртыллап тура! Къуннагъы бир арев накъышлангъан. Шогъар гёзюм къалды дагъы. Яшланы тапанчагъа сукъланмайгъаны боламы. Къолданкъолгъа алып къарайбыз.

Атабыз мисгин магъа къышгъа къысгъа тон алгъан эди. Къышлар да къатты болагъан заманлар. Гъали йимик тюгюл. Шо тонну тапанчагъа алышдырмагъа токъташдым. Атам токъалажакъны чы билемен, тек тон саялы биргине-бир уланын оьлтюрмежек чи. Нечакъы авуртса да, чыдарман деп эсиме гелди.

Къонакъ яш айтма да къоймай, рази болду. Рази болмаймы, акъ териден ийленип этилген яп-янгы тон. Йыллары уллу болмакъгъа гёре, башы да менден къолай ишлей болгъандыр дагъы. Бир нече йыллагъа ярайгъан кюйде, тонну да бираз уллусун алгъанлар. Къонакъ яшгъа буса оьзюне оьлчеп этген де йимик ярай.

Гъасиликалам, тон гетди. Мен буса тапанчалы болдум. Элни байыман. Юртлу яшлар къуйругъумдан айрылмай. Атма къойсам, бирлери, атасындан урлап, тюбек от алып да геле.

Гъар гюн ахшам уьйге къашкъаралмай туруп къайтмайман. Тек гъеймисен дейген гиши ёкъ. Тонну атын да тутмайлар.

Магъа тон алгъанын унутгъандыр деп эсиме гелди. Баягъы, яшлыкъ да бар, авамлыкъ да бар.

Мен тонсуз болгъан булан, къыш гелмей турамы. Гелди етишип къыш да. Къыш дегенде къышмы, тюкюрген тюкюрюгюнгю ерге тюшгенче бузлата. Бетингни чюмлеп-чюмлеп ала.

Шолай шакъырлавукъ гюнлени бирсинде, Аллагъ рагъмат этгир, атабыз мисгин:

– Гъазир бол, къулум Али, агъачгъа байрайыкъ, – деди. Мени не гъазирлигим болсун: салдым тапанчаны кисеге. Чанагъа, тюгюн тартса майы чыгъардай, семиз атлар да егип гетдик Чапчакъгъа. Агъачлыкъны биз барагъан ерине Чапчакъ дей эди.

Чананы да туварып, атабыз мисгин агъач гесме гиришди. О гесе, мен чананы ягъына ташыйман. Агъач сюйрей туруп, терлеп сыкъма-сув болдум. Гъали чи тамандыр дегенде атабыз:

– Гъали сен ял ал, къулум Али, мен чананы юклеим, – деди.

Бир тюпкючню уьстюнде олтурдум. Терлеген опуракъларым да бузлап теп йимик болду. Сувукъ дегенде сувукъму, тишим тишиме тиймей, дардар къартыллайман. Атабыз, чананы юклеп турагъан кюйде:

– Сувукъму, къулум Али? – деп сорады.

– Уь-уь-уь-шю-ю-ю-п ба-а-рра-ман! – дедим. Бир кююн эки де этмей, магъа багъып бурулуп да къарамай, атабыз:

– Тапанчангны гийип тур, къулум, – деди.

Мен тонгъа тапанчаны алышдыргъанны о шо заманда да биле болгъан экен, къыш гелгинче къарап тургъан. Агъачгъа барагъанда анабыз эсги-пусху гийдирме къарагъанда да, къоймагъан болгъан.

— Муна шолай такъсырлагъан эди атам мисгин мени! — деп, Али агъав, шо яш заманында агъачлыкъда къартыллагъанда йимик къартыллап, кюлеген эди.

АЛАМАТНЫ АЛАМЫНДА

ХАЛЖЪ ЯВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Эне мни кьозусун урлагъан такъаны ёммагъы

Бир болгъан, бир болмагъан, дегерей туруп гетип барагъан бир такъа болгъан.

– Ёлунг тюз болсун, къайсылайдыр, такъа? – дей хораз.

– Элбезген Эне мни кьозун урламагъа, – дей такъа.

– Мен де сагъа бир ёлдаш! – дей.

– Ёлдаш бусанг, гел, къурдаш! – деп, экев болуп юрюйлер.

– Ёлугъуз тюз болсун, къайсылайдыр? – дей тана.

– Элбезген Эне мни кьозун урламагъа, – дей такъа.

– Мен де сизге бир ёлдаш!

– Ёлдаш бусанг, гел, къурдаш! – деп, уъчев болуп юрюйлер.

– Ондан да бираз ари баргъанда:

– Ёлугъуз тюз болсун, къайсылайдыр? – дей биз.

– Элбезген Эне мни кьозун урламагъа, – дей такъа.

– Мен де сизге бир ёлдаш! – дей.

– Ёлдаш бусанг, гел, къурдаш! – деп, дёртев болуп юрюйлер.

– Дагъы да ари баргъанда:

– Ёлугъуз тюз болсун, къайсылайдыр? – дей къара билев.

– Элбезген Энейни кьозун урламагъа, – дей такъа.

– Мен де сизге бир ёлдаш, – дей.

– Ёлдаш бусанг, гел къурдаш! – деп, бешев болуп юрюп йиберелер.

– Ал, шондан булар ай юрюй, йыл юрюй, ине бою ёл юрюй. Юрюсе, ет-мес ёл боламы, къуюдан терен де къол боламы? – булар бир терен сувгъа етишелер.

– Такъа, бу сувдан нечик чыгъарсан? – дей къара билев.

– Мен чи къайыкъ йимик къалкып чыгъарман, сен нечик чыгъарсан, къара билев? – дей такъа.

– Нечик чыгъагъандыр, сени ичинге гирип чыгъарман, – дей къара билев.

– Биз булай чыгъарбыз, сен нечик чыгъарсан, хораз? – дей такъа.

– Нечик чыгъагъандыр, эки къанатымны гючю булан чыгъарман, – дей хораз.

– Хораз чы учуп чыкъсын, тана нечик чыгъар? – дей къара билев.

– Нечик чыгъагъандыр, гемени йимик танавларымдан парх-парх пар ташлатып, юзюп, сувну эки ярып чыгъарман! – дей тана.

– Дюр гъали, сиз чыгъып, мен чыкмай къаларман, тананы саврусуна къадалып мен де чыгъарман! – дей биз.

– Къалкып такъа да чыгъа, такъаны ичине гирип, къара билев де чыгъа, учуп хораз да чыгъа, юзюп тана да чыгъа, тананы саврусуна къадалып, биз де чыгъа.

Булар Эне мни телесине етишелер. Эне м де болмагъан теледе, такъа Эне мни кьозун урламагъа зух тюпге гире, къара билев де эшик башдагъы тешике гире. Хораз да отбашдагъы кюлню ичине гёмюлюп токътай, биз де тегенек учдан оьрге бакъдырылып, къадалып токътай, тана да телени къалкысына минип, тюнгюлюкге арт ягъын къаплап олтура.

Бир замандан Энем геле. Энем төлеге гирип бара болгъан, эшик башдагъы къара билев такъ деп энемни башына тюшюп, башын ярып къоя.

– Огъ, хужу къалгъыр хужу, муну да мунда ким салгъан! – деп, билевню къыргъа ташлап, бетинден къанлары агъагъан кюйде от ягъайым деп, отбаш алгъа гелип чонкъайып, тюнгюлюкню ичине къурума салгъан агъачларын алмагъа деп, башын тюнгюлюкге сугъуп, оьрге багъып гезлерин аралтып, авзун ачып къарай. Тюнгюлюкге арт янын къаплап олтуруп турагъан тана, тулукъну авзун ачгъанда йимик, бирденден йиберип къоя. Аралгъан гезлери, ачылгъан авзу насгъа толуп, Энем де къала. Тегенек учун оьрге бакъдырып къадалып турагъан биз Энемни сомуна къарап тюбюне етгинче харт деп гирип

гете. Бирден чюелип, авуп Энем де гете. Отбашда кюлге гёмюлюп турагъан хораз пар-пар деп къанатлары булан Энемни гезлерине кюлюю чачып йибере. Энемни башындан аягъына ерли къаркъарасы къан булан къатыш насгъа, кюлге де боялып, хармап-сермеп, арт ягъындан чыгъарып, бизни де ташлап, аягъы басгъанны гезю гёрмей, гезю гёргенни аягъы басмай, от-ялын болуп, төледен чыгъып, къачгъан кююнде донмалагъа тюшюп ёкъ болуп Энем де гетген. Ичин Энемни къозунда да толтуртуп, ёл-дашларын да алып, Энемни артындан къарап, гьор къычыра туруп, такъа да гетген.

Онгмай - оьсмей Энем къалсын, онгуп-оьсюп биз къалайыкъ!

*Жыйып онгаргъан
Абдулгъаки м Гъажиев*

АТА-АНАЛАНЫ САГЬНОУАСЫ

Дюнъяда айтылган руганилени ва алимлени тарбиялаву гъакъында айтгъанлары...

***

Ар-Рагъиб аль АСФАХАНИ айтгъан: – Гъакъылы токъташгъанча яшны асталыкъ ва усталыкъ булан оьсдюремек...

***

Аль – БАЙДАВИ айтгъан: – Артын узмей тарбияны мугъкамлыкъгъа етгенче узатмакъ...

***

АЛЬ – МАНАВИ айтгъан: – Тарбиялав

гезиклетип батгъычдан батгъычгъа оьрленеген йимик мекенли болмалы...

***

ИБН КЪАДАР айтгъан: – Тарбия яшны гъайын этивде де яхшылашдыривны англа-тадыр...

***

ИБН АШУР айтгъан: – Тарбия – яшны толу таъминлешдирмек де ва ону ишлерин ёрукълашдырмакъ да дюр.

Дин, Ислам китаплардан.

Шейит-Ханумну таржумасы.

КИТАПЛАГЪА ИНЯНТАКЪНЫ БАЯНЫ

Аллагъу - Таала оьзюню пайхаммарларына юз дёрт китап тюшюргендир. Оланы бары да – Аллагъу -Тааланы сёз-леридир. Аввал ёкъ болуп, сонг яратылгъан тюгюлдюр.

ТАВРАТНЫ – МУСА пайхаммаргъа тюшюргендир.

ЗАБУРНУ – ДАВУД пайхаммаргъа тюшюргендир.

ИНЖИЛНИ – ИСА пайхаммаргъа тюшюргендир.

КЪУРЪАННЫ – МУГЪАММАТ пайхаммаргъа тюшюргендир, алайгъиму ссалату ва салам.

Абусупиян Акаев, «Пайхаммарны ёлу булан».

КЪУМУКЪ ЖАЛКЪ АЙТЫВЛАРЫНДАН

Яхшылыкъ эт – денгизге ат, балыкъ билмесе Халыкъ билер.

***

Яхшыгъа да мал къойма, ямангъа да мал къойма.

***

Яхшы сёз – жан азыгъы, яман сёз – баш къазыгъы.

***

Кёп сёзюню яхшы, аз сёзюню оьзю яхшы.

***

Сёйлер сёзюнг сёзлеп айт, дёрт де янынг гёзлеп айт.

Возвекту Атаев

ТАМАЗА ВА
ТЕМИР
УСТА
ЎММАКЪ

(Халкъ яратывчулугъундан)

Бир болгъан, бир болмагъан,
Бир мазаллы къарт болгъан.
Ишлемеге башласа,
Къарт болмагъан, нарт болгъан:

Яшланы кѣп сюеген,
Сююп кѣкге чюеген,
Чаргъа чалгъы чарлайгъан,
Къомуз чертип сарнайгъан,
Чарыкъгъа гѣн ийлейген,
Пасыкъланы суймейген,
Бир де ялыкъ билмейген,
Зурнай этген акъталдан,
Халкъ арада макъталгъан,
Не ишге де пагъмулу.
Адамлагъа рагъмулу...

Бир керен шо тамаза,
Терге батып, ер къаза.
Къазса, ону гѣзюне
Уллу темир гѣрюне.
Къарагъанда кююне,
Нечакъы да суюне.
Гъарангъа мечге элте,
Темирчиге гѣрсете:

– Айтып йибер чи магъа,
Темиримден не чыгъа?
Иржайып уста Хасай,
Жавап берме алгъасай:

– Къарагъанда, тамаза,
Сен суюнгенсен, тазза.
Суюнчюнг гетмес негъакъ,

Макътардай юртдагъы халкъ,
Сабан этермен, сабан,
Тартардай гючлю къабан!
Гелсенг тангала эртен,
Болажакъ бар зат мекен.
Гъали сен уьюнге къайт,
Суюнчюнгю уьйде айт.

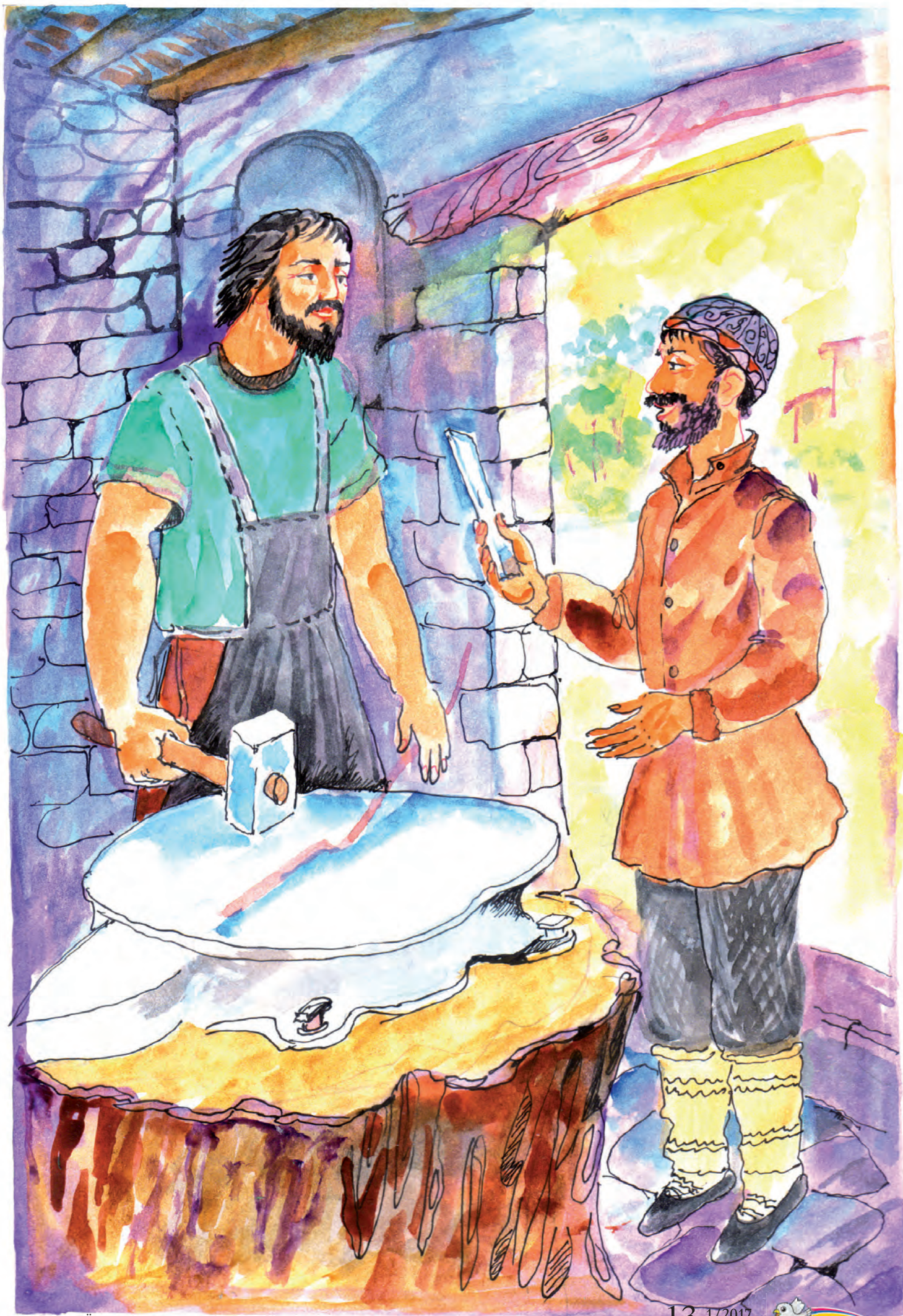
Тамаза бек суюне,
Хошлу гете уьюне.
Гелип айта къатынгъа:
– Багъасы тенг алтынгъа,
Менден сонг да къалажакъ,
Тизив сабан болажакъ!

Ахшам тахда тамаза
Ятып, аркъасын яза.
Озью де билмей, артда
Татли юхугъа бата.
Балдай татли тюш гѣре:
Огъар сабанны бере.
Тагъып къашгъа атына,
Теренден харш тартыла.
Тарымасгъа ачлыкъгъа,
Умут эте ашлыкъгъа.
Уьйде уллулар, яшлар
Гъар гюн акъ экмек ашар...

Тамаза тез уяна,
Тюшю экенге яна.
Ашар, мечге алгъасай.
Барса, темирчи Хасай,
Бетинден тер акъдырып,
Темирден бир зат ясай.

(Давамы бар)

КЪМУКЪНУ - КЪУМУ ТИРИ

Акъ къабалай,
Акъ тастар,
Къара чепкен,
Сюр бёрклю,
Гьонерли, оьтгюр, уста
Оьсе генжелер кёрклю.

Биринден арев бири,
Биринден – бири бойлу,
Къумукъну къуму тири,
Миллетин оьрлендирер
Этмеслер дертли - ойлу.

Тизилген таш къурчакълар –
Жанлы кюр оюнчакълар.
Ата - анагъа сююнч –
Тангалагъы къоччакълар,
Халкъын, элин аявлар,
Къулач яйып къучакълар...

Шейит - Ханум Алишева

Доргелидеги «Теремок» деген яшлар бавунда

Яса Заурова

Чечеген ёммакъ

Башында кызыл таракъ,
Къуйругъу узун оракъ,
Аякълары – тырнавуч.
Не октемлик, бу не гюч?

Билигиз, гиччипавлар,
О дюр мени оразлым,
Танг къатгъан. – деп, къычырып
Билдиреген...

Мажвалылат
Лаварсланов

Хораз

Бир тигим гиччи жижек,
Ажай гелтирген табуп,
Бир залим хораз болгъан,
Кекели тура авуп.

Кызыл хораз, тез туруп,
Оралып юрюй тавдай.
Къонгуравдай тавушу
Юртну янгырта савлай.

Биз юхлама ятабыз,
Гечеге – хораз пача.
Ол къычырса, танг къата,
Къарангы гече къача.

УНУТМАСБЫЗ СЕНИ

СЫЙЛЫ АТЫНГНЫ...

(Магъаммат Нурбагъандовгъа багъышлана)

Магъаммат, бармы экен
Сени йимик оьлгенлер.
Къалгъанлагъа арт берип,
Ишин алда гьргенлер?
«Ишлегиз сиз, инилер!» – деп,
Магъаммат обрлюк алгъан.
Душманланы башына
Теренден ойлар салгъан.
Магъаммат игит болуп
Бары халкъгъа танылды.

Алтын язывлар булан
Сени атынг язылды.
Сени къара гьзлеринг
Агъачлыкъларда сьндю.
Сен гьрсетген игитлик
Яш обрюмлеге уьлгю.
Унутмасбыз Магъаммат,
Сени, чакъсыз оьлгенни,
Душманланы алдында
Къоркъмай жанынг бергенни!

Тьбенкъазаныш школа. 7 кл.

Агьмат Устархановну 90 йыллыгына

Агьмат Устарханов яшлар учун кѐп хабарлар язгъан. Ону хабарлары журналларда, охув китапларда чыкъгъан. Сав оьмюрюн Агьмат Устарханов яшлар булан байлагъан, мактапда муаллим болуп ишлеп тургъан.

Ону яратывчулугъунда инсанлыкъ, адамлыкъ, адиллик, кзылыкъ, тарбия масъалалары кѐп гѐтериле. Агьмат Устарханов хыйлы китапланы автору: «Къурдашлар», «Мени гиччи кзызардашым», «Хасайны хабарлары» ва олай башгъалары. Москвада орус тилге гѐчюрюлюп «Сестра моя» деген китабы чыкъды.

Агьмат Устарханов «Дагъыстанны айтылгъан муаллими», кѐп медаллар, грамоталар булан савгъатлангъан.

Шейит - Ханум Алишева.

Агьмат Устарханов

Алибекни атлыкълары

Къумукъ тил грамматикадан уйге атлыкъланы берген эди. Тапшурувда кыйын зат ёкъ: жумлалардагъы атлыкъланы тубюне гъыз тартма герек.

Алдыбызда олтурагъан Алибек тапшурувдан къайры да, баш бувунлары бир йимик башланагъан хыйлы атлыкъ сѐзлер язгъан экен.

Учителибиз охуп къарап:

– Шуланы сѐн оьзюнг яздынгмы? – деп сорады.

– Озокъда, оьзюм: тюзю «пусгъун», «девлет» деген сѐзлени чи атам англатды, – деди Алибек.

– Бийх, кѐп яхшы, къурдашым, молодец, – деп Атав Алиевич о яшны ишин бизге де охуду:

ёл – ёлдаш
сан – сандыкъ
бал – балчыкъ

кюл – кюкю
сув – сувлукъ
баш – башлыкъ
къан – къаннала
бай – байлам
къар – къаргъа
гюз – гюзгю
дев – девлет
ин – инбаш
къол – къолтукъ
къыл – къылчыкъ
окъ – окълав
от – отлукъ
пус – пусгъун
ув – увмач
чач – чачма
чыр – чырхы
эр – эркеч
яр – яркыыч
бел – белги

тер – терлик
ай – айлыкъ

Сонг учитель о яшгъа бурулуп:

– Я, Алибек, шуланы обзюнг язгъан бусанг «терлик» недир? Шону бизге де англат, бизин мюкюр эт, – деди.

– «Терлик» – атны ерлейгенде ерни тюбюнден салынагъан кийиз, – деп, Алибек шоссагъат айтып берди.

Шо заман Атав Алиевич о яшны инбашына къолун да салып:

– Ана тилни шулай сюегенлер барлыгъына сююнемен; бу ишингни бириси класгъа да охума герек, – деди.

Гъали ону гѣнгю айрыча хош. Уъй ишни этмеген яшгъа да ол «эки» салмады...

Дагъы да дарс болсун (Масал-ѣммакъ)

Эртен ишчи итини башын сыйпап:
– Боран, заводгъа бара тураман, абзаргъа хожайын сенсен..., – дей.

Боран:

– А-ап-гъап! (итлени тилинде ол: мен бек сакъман, парахат болугъуз – дейген маънада).

Бираздан ишчини къатыны къазан булан итге ашама зат да гелтирип:

– Сагъа аш гъазирлей туруп ишге гечиге аз къалдым. Вѣре, пурхада илинген ичеклеге гелеген чачал мишикден сакъ бол, – дей.

Боран: – Ур-р-р-гъап-гъав! (Уручугъа хатир болмас, паралап къоярман).

Янгызлыкъ ялкъдыргъан Боран тюшге таба эки керен авзун герип эсней. «Къой, юхум да тайсын, орамдан бир айланып гелейим», – деп, о къабакъдан чыгъа. Аста юрюй барагъан итни бурнуна арив ийс урунуп гете. Башын оьрге гѣтерип къараса, обзю де билмей эт тюкенге етишген.

Мунда эт сатагъан гиши Боранны есисини къардашы. «Есим булан баргъанда чы арив сѣзю де, гесек эти де

бола..., гирейим» – деп, о адамланы арты булан тюкенге гире. Онда буса бугюн Боран бир де гөрмеген алаша-алаша, къысгъа-къысгъа къоллары булангъы ачувлу гиши токътагъан.

– Гъей-гъеп-гъов!?! (Мунда сатыв этеген гёзелдирикли, бийик гиши къайда?) сатывчу бугъар тынглама да суймей, къувалап йибере.

Арив сёзню, татли этни орнуна таякъ алмагъа аз къалгъангъа гёнгню бузулуп гелеген Боран бирин-бири къувалап ойнайгъан эки итге ёлугъа. Гиччиси Борангъа гъавлап чапса да, ювукъ гелгени булан тирелип токътай.

Шоссагъат булар бир-бирин таныйлар. Бу чу – хоншу да тургъан Шарик! Гетген йыл есиси ону «саякълагъа уьюр, суйгенде тюгюл уйге къайтмай», – деп къувалагъан болгъан, муна бир замангъы танышлар янгыдан ёлукъду!

Шарик: – Гъим-гъав-гъав! (Таныш болугъуз, мени ювугъум Талав...)

Талав: – Гъап-гъап (Пожалуйста,

кёп суюп). Шо арада Ду-ук! Дудук! Радио сигнал бере.

– Огъ, 12 де битип къалгъан, багъышлагъыз, барагъан ерим бар..., – деп Шарик чаба гете.

Талав: - Бар-бар, Боранны мен оздурарман... Муна орта бойлу Боран, ал къолундан бираз акъсакъ, мазаллы Талав лакъыр эте баралар.

Боран: «Къолугъузгъа не болгъан хари? Авуртгъанлы хыйлы боламы?»

Талав: – Дюр... Постда... Етти уручу булан ябушма тюшген эди. Бириси хынжал уруп...

Шо арада бир чачал мишик буланы алдын къыркъып чыгъа.

Боран: – Гъей-гъап-гъоп! Тутугъуз! Душман! Чачал мишиклени гёрюп ярамайман!

– Рр-гъов-гъов? Не себеп бар, ювугъум, олагъа къазапланмагъынгъа?.. Мен озюм де мишик тайпагъа онча абур этмеймен...

Боран мишиклени суймейгенине кёп себеплер санагъан сонг, хозяйка ичеклени аманат этгенни айта.

Къайсыдыр бир юртда ички ичеген-леге шариат судну къоллай болгъан. Ичип тутулгъанланы алаша тахда ятдырып, аркъасына къыркъ чубукъ ура. Муна, туснакъгъа салмай, тез битеген суд.

Шолай гезик Патагъ дейген гишиге де етише. О гишини тораыйш гелеген оьрюм бир уланы, бир де къызъяшы болгъан. Атасына чубукълар уражагъын эшитгенде, булар бек талчыгъа, не этме билмей, турма ер тапмай айлана.

– Гел, биз барып атайыбызгъа айттайыкъ, атабызгъа чубукъ урма къоймасын, – дей къызы.

Булар юртну этегинде турагъан уллатасына барып: «Бу гезикге къут-

гъар атабызны», – деп тилейлер.

Уллатасы иржайып:

– Яшларым, къыйналмагъыз, гъали чубукълар тийгени къолай, сонг таякълар тийгенче, – дей. Улангъяшы пашман кюйде алдына къарап токътай. Къызъяшны бек хатири къалып:

– Уланынгны къызгъанмайсан, дюрмю? – деп, эркъардашыны къолундан тутуп алып гете.

Булар гъали анасыны уланкъардашына, агъавуна, бара. Оьзлени не къыйыны барны огъар англата.

– Мен олагъа: «Къоюгъуз, бу гезикге такъсырламагъыз», – деп айтсам – огъар урулагъан чубукъланы мени сыртыма уражакъ, шариат судну закону шолай...

Сиз барып, юртну кьадисине тилеп кьарагъыз, балики, шо кьутултар атагъызны, – дей ол да.

Бу яшлар гьали юртну кьадисин гьрмеге алгъасайлар. Кьараса, межитни артындагъы майданда адамлар жыйылгъан, шариат суд башланып да кьалгъангъа ошай. Ювукъ барып кьараса, алаша тахда ятгъан бир жагъил улангъа чубукълар уруп тура.

Яман авурта болма герек, о улан кьычырма да болмай, тишлерин кьыса... Сонг Патагъгъа гезик етише. Кьарагъанланы бирлери:

– Ичсе де, яман адам тьогюл, жаллат, вьере дагъы чубукъну бек гьетерип, аста ур! – деп кьычыра. Башгъалары:

– Жаллат, кьызгъанмай ур, бир яхшы исси этмесенг, эс тапмас..., – дейлер.

Обзюн танымасын деп бетине маска да гийген жаллат кьаравчулар айтагъангъа онча тынгламай, обзюню ишин юрюте.

Шо арада Патагъны зирек (англавлу, итти) кьызы, кькден учуп гелген гьгьюрчюндей гелип, атасыны аркьасыны ябулуп - ятып кьала. Тамаша гьайран болгъан жаллат бир мьогьлет манг бола. Кьаравчулар шоссаят:

– Жаллат, токът! Кьоччакъ кьызгъа макът! Жаллат, токът! Кьоччакъ кьызгъа макът! – деп кьычыралар.

... Шолай, уьч-дьрт чубукъ тийип кьутулгъан Патагъ, бир кьолу булан зирек кьызын кьучакълап, бириси булан кьарагъанлагъа разилик билдирип, баш ийивлер эте болгъан дей.

Насерулла Байболатов

Гиччипав айтгъан

– Бир нече бетин бирге чалт ачып, сен охуйгъан кюйде, балам, китапны бирев де охумай, – дей анасы Муслимге.

– Китап, анам, яман жинаятчылан гъакъында язылгъан. Мен оланы гъызарлайгъанлар тез тутгъанын сюемен.

***

Янгы школагъа юрюмеге уругъан Асевню тергемеге сююп, огъар агъасы:

– Алфавитни толу кюйде билемисен? – деп сорай.

– Озокъда, билемен.

– Билемисенг, А -дан сонг къайсы гъарп гелегинин айт гъали.

– Не бар мунда ойлашып турма... Алфавитде язылгъан къалгъан бары да гъарплар...

***

– Макъсум, магъа дневнигинин гёрсетмегининг кёп бола, – дей анасы уланына.

– Дневнигим, анам, гъали янымда ёкъ.

– Муаллиминг тергемеге жыйгъанмы?

– Жыймагъан. Ата-анасына гёрсетсин деп, Ильясгъа бергенмен. Осал къыйматлар алагъангъа огъар ата-анасы гъар заман къарсалап туралар. Мени экилеримни гёргенде сама олар Ильясгъа аз къарсалайгъан болар бугъай...

***

Алим масъаланы чечмей, тептери-

не жавабын язып къойгъанын гёрюп, огъар муаллими:

– Сен масъаланы толу кюйде чечмейли, бир карандашны багъасын нечик билдинг? – деп тамаша болгъанда, ол кёп ойлашып турмайлы:

– Мен тюнегюн тюкенден карандаш сатып алгъан эдим. Шо саялы да, масъаланы чечмейли, карандашны багъасын билмеге онча къыйын болмады, – деген.

***

– Кампетни къайсы къолума яшыргъанымны бил дагъы, – дей Паша анасына.

– Буссагъат айтарман, тек сен гёзлерингни неге юмгъанынгни айтсанг.

– Гёзлериме къарап кампет къайсы къолумда экенин билгенингни сюймеймен. Сен гъар заман адамны гёзлерине къарап, гёнгюндегин билмеге бола дейсен чи. Гёзлеримни мен шо саялы юмгъанман.

***

– Атам, – деп сорай Гъалим, – сени башынг неге аяз болгъан?

– Кёп ойлашаман, балам!

– Сен эгер де ойлашмай турсанг, тюклер къайтып башынга чыгъа буса, бир де ойлашмай тур дагъы, атам.

***

Аврувуна багъагъан доктор етти йыллыкъ Муслимге:

– Тилингни гёрсет гъали баживге, къарайым.

– Гёрсетмеймен.

– Неге?

– Уллулагъа тилимни гёрсетмеге анам кьоймай.

***

Юхусундан уянгъан Муслим анасына:

– Гече тюшюмде сен магъа 500 манат бердинг.

– Акъчаны обзюнге кьоюп кьой, балам.

***

Школадан кьайтып, уйге гирген Муслимге атасы:

– Уйге берилген масъалаланы чечмеге сагъа мен кёмек эттенимни муаллиминге айтып сама кьоймадыңмы? – деп сорай.

– Сен бирдагъы да уялгъанны суймей, айтмай кьойдум.

– Нечик?

– Гьисап дарсдан мен бугюн де эки алдым.

***

Муслим атасына:

– Атам, акъ тjos ренк тюгюлмю?

– Дюр, тjos, ренк.

– Къара?

– Озокъда, тjos, ренк.

– Сен сатып тюкенден уйге алып гелген къара-акъ ренкли телевизоргъа анам ренкли тюгюл деп, шунчакъы неге кьайнаша эди дагъы?

***

Юхламагъа ятгъан Муслимге анасы:

– Неге гъали де юхламайсан, балам? – деп сорай.

– Гече тюшюмде не гёрежекмен экен деп ойлашаман.

– Тюшюнде сагъа ананг гёрюнсюн, балам.

– Анам, сени тюлюмде булай да гьар гюн де гёремен чи мен...

САМОЛЁТ

Рукъуят

Устөрөс ажово

Гёк кагъызгъа акъ гъызны,
Тюп-тюз тартгъанда йимик.
Къавгъасыз акъ самолёт,
Йыртыллай кёкде бийик.

Мени гёрмейми экен деп,
Къол силлеймен терекден.
Къуйругъун тербетгендей,
Гёрюне ол арекден.

Сыртгъа ерли узатдым,
Айырмайлы гёзюмню.
Гече тюшюмде гёрдюм,
Лётчик болуп озюмню.

ЧЕНГЕРТКИ ЖЫКЪЫСЫН ЯШЫРЫП

Бавукълукъдан тююн уюше,
Арт япыракълар къавгъасыз тюше,
Аякъ тюпде ренкли халидей,
Уфюрсе де аз ел – бюрюше.

Чечине тереклер кюстюне,
Язгъы гюнлер геле эсине.
Ялангъач, мунг сувукъда къата,
Яшыл тюсю тюшлеге бата.

Къаргълар, жагълар бир-бирде,
Къычыралар, ойларын бёле.
Сувукъдан гёгерген булутдан.
Дёгерек бюртюк къар тёгюле.

Янгы тон тигежек къоянгъа,
Къыр жанлар бек дамагълы къарай.
Къызгъылт тюлюкю улькю арада,
Гылладан толгъан къуйругъун тарай.

Ченгертки жыкъысын яшырып,
Ойлаша, къышлама уй излей.
Аюв да ятивун онгара,
Татли тюшлени таянып гёзлей.

Магвәлият - Шәһе Минәтуллаев

КИТАПЛАР ОХУ, ЯШЫМ

Китаплар оху, яшым.
Билимли болсун башыңг.
Охугъан гъар китабыңг,
О сени жан къурдашыңг.

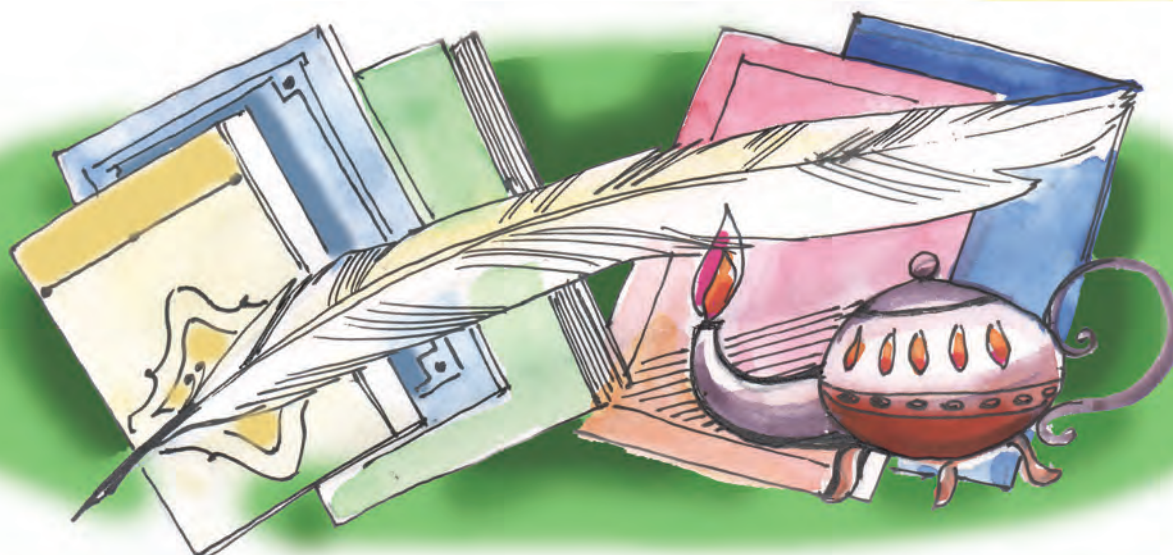
Эринмей - талмай охуп,
Гъакъылыңг оьсдю, яшым.
Охугъан гъар китабыңг –
О гъакъ герти сырдашыңг.

Нече китап охусанг –
Шонча къурдаш - сырдашыңг.
Негъакъ айтмай: акъча гъеч,
Кёп болсун деп къурдашыңг.

Къурдашлар къыйынлы гюн
Къайгъыңгны енгил эте
Башдагъы китаплар да
Шолай гюн гъазир эте.

Китап да алып къолгъа,
Тез-тез олтур столгъа.
Охугъан китапларыңг
Тюзлежек шагъра ёлгъа.

Нече китап охусанг,
Шонча къурдаш - сырдашыңг.
Негъакъ айтмай: акъча гъеч,
Кёп болсун деп къурдашыңг.

Супиянат Мамаева

АНА ТИЛ

Москевде яшасам да,
Сёйлеймен къумукъ тилде.
Анам да кёмек эте
Ана тилимни билме.

Янгы сёзлер уйрете
Амайым да, атам да.
Юртдагы ажайым да
Тюзлей бола хатамны.

Къумукъ тилде йырлайман,
Бийиймен къумукъ кюйге.
Орусча сёйлеме де
Къоймай атайым уйде.

Яхшы яшлар инг башлап
Ана тилин билер дей.
Къалгъан тиллер олагъа
Оьзлер чабып гелер дей.

Ана тилим анамны
Сеси йимик чалына.
Азиз ана тилимни
Бермен дюнья малына.

ГЪАЙЛЕК ЙЫР

Бёлей, бёлей, бебейим,
Сени оьсюп гёрейим.
Оьссенг, чабып ойнарсан,
Мени ялкъма къоймассан.

Анавлагъа барарсан,
Къалавлагъа къарарсан.
Къашгъагъа ер саларсан,
Гёк орманда чабарсан.

Кершенге сув тегерсен,
Гидивге ем берерсен.
Анавну жиелегин
Ашап тоюп гелерсен.

Бёлей, бёлей, бёлейим,
Сени оьсюп гёрейим.
Оьссенг, чабып ойнарсан,
Мени ялкъма къоймассан.

ЙЫГЪЫЛМА КЪОЙМАН...

Сюрюнсенг, иним,
Яшав ёлунда,
Йыгъылма къойман,
Къолунг къолумда.

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

1/2017

январь - февраль

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель :
Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016г. вы-
данный управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
Ш.Алишева (ред. выпуска)
П.Абдуллаева
А.Абдуллатипов
С.Алиев
Т.Зургалова (отв. секретарь)

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник З. Даганов
Оформление обложки М.Ахмедов

Дата выхода в свет 16.03. 2017г.
Тираж 870 экз.
Заказ № 24

Типография: ООО «Издательство «Феникс
пресс».
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколенок» и
«Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367000,
РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, д.55.

Кумыкский язык.

Индекс: на год - 63339,
на полугодие - 73904.

Цена свободная.